

Anonim, *Epitafium świętych Leandra, Izydora i Florentyny* (ICERV 272: *Epitaphion beati Leandri, Isidori et Florentine*)

1. Wstęp

Izydor z Sewilli pozostał w dziejach ludzkości przede wszystkim jako twórca *Etymologii*¹. W dwudziestu księgach pierwszej średniowiecznej encyklopedii przekazał pokoleniom czytelników wiadomości ze wszystkich dziedzin wiedzy, zaczerpnięte z pism autorów antycznych oraz zorganizowane w nowe, oryginalne dzieło², z którego hiszpańscy duchowni mogliby czerpać wiedzę o Bogu, świecie i człowieku, aby następnie przekazywać ją ogółowi wiernych, prowadząc lud Boży do poznania Stwórcy i doskonałego wypełniania Jego woli³. *Etymologie* znalazły czytelnika również poza granicami państwa Wizygotów, stając się „podstawowym dziełem” łacińskiego średniowiecza⁴, najchętniej, po Biblii, przepisywanym i czytany⁵. Przez

¹ J. Elfassi, *Isidore of Seville and the „Etymologies”*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 245.

² S. Voroncov, *A Remark on the Problem of Originality of Isidore of Seville*, „Sub vocibus”, w: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/73697/files/vorontsov_o.pdf, 1-5 (dostęp: 7.05.2020).

³ M.C. Díaz y Díaz, *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, w: San Isidoro de Sevilla, *Etimologías*. Edición bilingüe, texto latino, versión española y notas por J. Oroz Reta, M.-A. Marcos Casquero, t. 1, Biblioteca de Autores Cristianos 433-434, Madrid 1982, s. 7.

⁴ E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tł. A. Borowski, Kraków 1998, s. 28.

⁵ J. Fontaine, *Introduction*, w: Isidore de Séville, *Traité de la Nature*, ed. J. Fontaine, Bordeaux 1960, s. 19.

ponad pięćset lat każdy wykształcony Europejczyk patrzył na świat oczyma autora *Etymologii*⁶, zdobywając dzięki temu wiedzę, jak i ucząc się samego patrzenia spojrzeniem zdumiewająco szerokim, pełnym optymizmu oraz podziwu dla Bożego dzieła i ludzkich osiągnięć⁷.

Inspirator wizygockiego renesansu, nie bez powodu zwanego także izydoriańskim⁸, nauczyciel i wychowawca Europy⁹, twórca pierwszej w historii ludzkości bazy danych¹⁰, „tytan z Sewilli”¹¹, a nawet „bibliotekarz Pana Boga”¹² – tak postrzegamy Izydora dziś, z perspektywy wieków. W odczuciu współczesnych był niewątpliwie również wybitną osobowością czynnie zaangażowaną w sprawy Kościoła oraz państwa, wyznaczającą kierunki ich rozwoju i kształtującym swoją epokę¹³. Jednak podziw wobec wiedzy Izydora już za życia przesłonił szacunek dla jego wielkich czynów i świętości obyczajów¹⁴. W początkach kultu Sewilczyka czczono jako uczonego, w zamieszczonej w Psałterzu Karola Wielkiego litanii przyzywano go wraz z Hilarym, Ambrożym, Grzegorzem Wielkim,

⁶ Według trafnego ujęcia F. Brunhölzla, które podają za J. Strzelczykiem. Por. J. Strzelczyk, *Goci. Rzeczywistość i legenda*, Warszawa 1984, s. 302.

⁷ T. Krynicka, *Świat roślin w XVII księdze „Etymologii” Izydora z Sewilli*, Lublin 2007, s. 173-175.

⁸ P. Riché, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI – VIII wiek)*, tł. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 1995, s. 364; J. Fontaine, *Chrześcijańska literatura łacińska. Rys historyczny*, tł. J. Słomka, Tarnów 1997, s. 178.

⁹ J.A. Cebrián, *Mis favoritos. Los personajes más apasionantes de la Historia*, Madrid 2006, s. 69-73.

¹⁰ W ten sposób Papieska Rada do Spraw Środków Społecznego Przekazu w 1999 roku uzasadniła swą decyzję o uznaniu Sewilczyka za patrona Internetu. Por. J. Fontaine, *La estela europea de Isidoro de Sevilla*, w: *San Isidoro Doctor Hispaniae. Catálogo*, red. J. González, Sevilla 2002, s. 141.

¹¹ Określenie J. Strzelczyka. Zob. Strzelczyk, *Goci*, s. 297.

¹² Określenie G. Barretta. Zob. G. Barrett, *God's Librarian: Isidore of Seville and His Literary Agenda*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 42-100.

¹³ A. Fear – J. Wood, *Introduction*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 3; S. Castellanos, *Isidore of Seville: Historical Contexts*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 30-37.

¹⁴ J. Madoz, *San Isidoro de Sevilla. Semblanza de su personalidad litararia*, León 1960, s. 23.

Benedyktem, Leonem, Cezarym z Arles i Augustynem¹⁵. Właśnie tym należy tłumaczyć zdumiewający fakt, iż żaden z uczonych pisarzy wizygockiej Hiszpanii nie napisał jego biografii¹⁶. Pierwszy żywot biskupa erudyty powstał dopiero na przełomie XII-XIII wieku w León¹⁷. W jego tekst anonimowy autor włączył epitafium, skomponowane najprawdopodobniej w celu uczczenia Izydora po jego śmierci, a pierwotnie umieszczone w miejscu jego pochówku¹⁸ w Hispalis (dz. Sewilla)¹⁹. Stamtąd tekst dotarł do Toledo, być może wraz ze zbiorkiem Izydorowych epigramatów. W stolicy państwa wpisano go do kodeksu zawierającego utwory poetyckie biskupa Eugeniusza II, najwybitniejszego liryka wizygockiej epoki²⁰. Kopie tego manuskryptu krążyły następnie w całej Francji i Hiszpanii. W X wieku skrybowie dołączyli epitafium do *Etymologii*, sporządzone przez nich odpisy dostały się do Portugalii. W ten sposób utwór powędrował z sewilskiej świątyni w szeroki świat, trafiając pod strzechy kolejnych czytelników wraz z pismami Izydora oraz innych wizygockich autorów. W bibliotece klasztoru San Isidro w León znalazł się on zdaniem José Carlosa Martína Iglesiasa najpóźniej na początku XIII wieku. Właśnie tam zapoznał się z nim i postanowił przytoczyć *in exten-*

¹⁵ Díaz y Díaz, *Introducción*, s. 111-113; B. de Gaiffier, *Le culte de Saint Isidore de Séville. Esquisse d'un travail*, w: *Isidoriana*, red. M.C. Díaz y Díaz, León 1961, s. 271-283; A. Viñayo González, *San Isidoro y León*, w: *San Isidoro Doctor Hispaniae. Catálogo*, red. J. González, Sevilla 2002, s. 129-139.

¹⁶ J.C. Martín-Iglesias, *El corpus hagiográfico latino en torno a la figura de Isidoro de Sevilla en la Hispania tardoantigua y medieval (ss. VII-XIII)*, „Veleia” 22 (2005) s. 189.

¹⁷ Martín-Iglesias, *El corpus hagiográfico latino en torno*, s. 192, 205-210, 226-228.

¹⁸ J.C. Martín-Iglesias, *Isidoro de Sevilla († 636): obra y memoria*, „Sub vocibus”, w: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/73250/files/martin-iglesias_isidoro_de_sevilla.pdf, 8 (dostęp: 8.05.2020).

¹⁹ Miejsce pochówku Izydora pozostaje nieznanne. Por. J.C. Martín-Iglesias, *La translation des reliques d'Isidore de Séville à la ville de Léon en 1063*, „Connaissance des Pères de l'Église” 2 (2016) s. 51; J. Fontaine, *Isidore de Séville. Genèse et originalité de la culture hispanique au temps de Wisigoths*, Turnhout 2001, s. 142-143.

²⁰ *Eugeniusz z Toledo*, NSWP, s. 320-321; S. Iranzo Abellán, *Eugenio II de Toledo*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 111-113; Strzelczyk, *Goci*, s. 307-308.

so anonimowy twórca wspomnianej *Vita Isidori*²¹, najważniejszego spośród średniowiecznych pism poświęconych Sewilczykowi²².

Tekst epitafium składa się z dwóch części. Pierwsza została spisana wierszem, co skądinąd dowodzi wysokiego statusu społecznego pochowanych²³. W dwunastu heksametrach anonimowy autor kolejno ukazuje sylwetki zmarłych: ciało Izydora złożone bowiem zostało we wspólnym grobie z rodzeństwem Leandrem²⁴ i Florentyną²⁵, którzy zastąpili najmłodszemu, wcześniej osieroconemu bratu rodziców i wywarli (zwłaszcza Leander)²⁶ ogromny wpływ na jego życie (w. 1-5)²⁷. Anonim podaje imiona pochowanych oraz wspomina o piastowanych przez nich godnościach (w. 1-4), pokrótce opisuje ich pochówek, ozdobiony zgodnie z przyjętą w wizygockiej epoce praktyką²⁸ wizerunkiem krzyża (w. 1), a także położenie ciał w grobowcu (w. 5). Następnie epigramatyk, zgodnie ze zwyczajem, chwali Leandra oraz Izydora jako wymownych i uczonych mężów, którzy stanowili przykład wszelkich cnót oraz wspaniale przy-

²¹ J.C. Martín-Iglesias, „*El Epitaphium Leandri, Isidori et Florentine*” (*ICERV 272*) o la compleja transmisión de un texto epigráfico, „*Euphrosyne*” 38 (2010) s. 148-151, 162-163.

²² Martín-Iglesias, *La translation*, s. 55.

²³ I. Soriano Velásquez, *Epigrafía en la Hispania de época visigoda: nuevas perspectivas, revisiones críticas y estudios*, w: *Wisigothica. After M.C. Díaz y Díaz*, red. C. Codoñer – P.F. Alberto, Firenze 2014, s. 319.

²⁴ J.C. Martín-Iglesias, *Notas ad Braulionis Renotationem*, CCL 113B, Turnhout 1998, s. 216-218.

²⁵ Martín-Iglesias, *Notas ad Braulionis Renotationem*, s. 248-249.

²⁶ P. Ubric Rabaneda, *Leander of Seville and His Influence on Isidore of Seville*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 101-132 (zwł. 125-126).

²⁷ O rodzinie Sewilczyka, por. Fontaine, *Isidore*, s. 87-111, 142-143; Castellanos, *Isidore*, s. 21-26. Drugi starszy brat Izydora, Fulgencjusz, pełnił posługę biskupią w oddalonej od Sewilli miejscowości Astigi (dz. Écija), tam też prawdopodobnie został pochowany. Zob. Martín-Iglesias, *Notas*, s. 229-231; M.C. Díaz y Díaz, *Isidoro en la Edad Media hispana*, w: *Isidorianana*, red. M.C. Díaz y Díaz, León 1961, s. 345-346, przyp. 4.

²⁸ J. de Santiago Fernández, *El hábito epigráfico en la Hispania visigoda*, w: *VIII Jornadas Científicas sobre Documentación de la Hispania Altomedieval (siglos VI-X)*, red. N. Ávila Seoane, Madrid 2009, s. 310.

służyli się Kościołowi (w. 6-10)²⁹. Należy zwrócić uwagę na zręczność autora poszerzającego przesłanie czterech heksametrów laudacji o całe bogactwo zawartości ksiąg, do których odsyła szukającego wiadomości o pochowanych braciach. Dzięki odwołaniu się do pism apologetycznych i ascetycznych Leandra³⁰ oraz licznych doktrynalnych, egzegetycznych, historycznych, gramatycznych, dydaktycznych, liturgicznych pism Izydora³¹ epigramatyk zarówno potwierdza słuszność wygłaszanej przez siebie pochwały, jak też zachęca czytelnika do lektury, a przy tym błyskotliwie spełnia stawiany gatunkowi wymóg zwięzłości. Należy jednak zauważyć, że zastosowanie omawianego chwytu prowadzi do całkowitego pominięcia w części laudacyjnej Florentyny: pobożna mniszka nie pozostawiła bowiem nawet listów do braci, których kochała i otaczała modlitwą³². W kolejnych wersach autor pokrótce opisuje zamieszczony nad pochówkiem fresk ukazujący zmarłych (w. 11-12). Opis malowidła nie zawiera pochwały biegłości malarza ani wzmianek o podobieństwie portretu do przedstawionych na nim postaci. Zamiast tego epigramatyk każe czytelnikowi zwrócić oczy ku górze (fresk znajduje się bowiem ponad pochówkiem), a umysł – ku wieczności: patrząc na mężów odwiedzający

²⁹ J. de Santiago Fernández, *Memoria de la vida y publicidad de la muerte en la Hispania tardorromana y visigoda. Las inscripciones funerarias*, w: *IX Jornadas Científicas sobre Documentación. La muerte y sus testimonios escritos*, red. N. Ávila Seoane, Madrid 2011, s. 369.

³⁰ *Leander z Sewilli*, NSWP, s. 637-639; M.A. Andrés Sanz, *Leandro de Sevilla*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 63-68; Ubrić Rabaneda, *Leander*, s. 119-125.

³¹ Przegląd pism Izydora: *Izydor z Sewilli*, NSWP, s. 493-499; C. Codoñer, *Isidoro de Sevilla*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 139-156; A. Ledzińska, *Gramatyka wobec sztuk wyzwolonych w pismach Izydora z Sewilli. „Origo et fundamentum liberalium litterarum”*, Kraków 2014, s. 48-101; Martín-Iglesias, *Isidoro de Sevilla*, s. 3-8 (dostęp: 8.05.2020).

³² Tak pisze Leander do Florentyny (*De institutione virginum*, 31): „Postremo, karissimam te germanam queso, ut me orando memineris; nec iunioris fratris Isidori obliviscaris, quem quia sub Dei tuitione et tribus germanibus superstibus parentes reliquerunt communes, laeti et de eius nihil reformidantes infantia, ad Dominum commearunt. [...] tantum eum carius dilige, tantumque Iesum exora pro illum, quantum nosti eum a parentibus tenerius fuisse dilectum. Certus sum quod flectat pro nobis aures divinas tua virginalis oratio”.

sewilską świątynię, wierny ma uświadomić sobie, że podczas gdy on kieruje wzrok na ich portret, oni spoglądają na niego z wieczności. Jak się wydaje, właśnie przemożna świadomość tego, że Leander i Izydor w rzeczywistości żyją, oraz pragnienie, by udzieliła się ona również odbiorcy, każą autorowi pominąć tradycyjne motywy funeralne (m.in. opłakiwanie zmarłych, marność ludzkich nadziei niweczonych przez śmierć, przemijalność ziemskiego życia, przemożna władza śmierci nad wszystkimi bez wyjątku ludźmi)³³, które znajdujemy także w epitafiach wizygockich³⁴. Można jedynie ubolewać, że autor fresku podobnie jak opisujący malowidło epigramatyk prawdopodobnie ukazał odbiorcy jedynie *viros sublimes*, pomijając przy tym Florentynę.

Być może ze względu na trudność towarzyszącą wprowadzeniu dat do utworu spisanego w metrum druga część epitafium została spisana prozą³⁵. Anonim ponownie wymienia imiona zmarłych oraz ich godności, a ponadto podaje dokładne datowanie śmierci obliczone według hiszpańskiej (wizygockiej) ery³⁶. Układ końcowych zdań jest identyczny, ich urozmaiceniu służy wyłącznie wykorzystanie synonimicznych przydawek będących odpowiednikiem polskiego określenia świętej pamięci (w. 13-15: *felicis [...] sancte [...] pie memorie*). Kolejność zdań jest sprzeczna z chronologią pochówków, ale odpowiada porządkowi, w którym zmarli zostali wymienieni w tytule oraz części wierszowanej, a który odzwierciedla rozmieszczenie ich ciał w grobowcu: najmłodszy spośród rodzeństwa Izydor zmarł jako ostatni, lecz został złożony między Leandrem i Florentyną. Wbrew zwyczajowi przyjętemu w chrześcijańskich epitafiach Półwyspu Iberyjskiego autor nie podaje wieku rodzeń-

³³ R. Lattimore, *Themes in Greek and Latin Epitaphs*, Urbana 1962, passim.

³⁴ M.T. Muñoz García de Iturrospe, *Tradición formular y literaria de los epitafios latinos de la Hispania cristiana*, Vitoria 1995, s. 75-76, 206-215, 265-280. Podaję za: Martín-Iglesias, *El Epitaphium*, s. 157, przyp. 39.

³⁵ Jak sugeruje: Martín-Iglesias, *El Epitaphium*, s. 158.

³⁶ W Hiszpanii wizygockiej czas odliczano od roku 38 przed Chrystusem. Por. J. Agustí y Casanovas – P. Voltes Bou – J. Vives, *Manual de cronología española y universal*, Madrid 1952, s. 11-12; de Santiago Fernández, *Memoria*, s. 393-394.

stwa w chwili śmierci³⁷, a jedynie datę ich urodzin dla nieba, do prawdziwego, trwającego zawsze, poza przemijającym ziemskim czasem życia.

Na korzyść autentyczności epitafium, zgodnie przyjmowanej przez ogół uczonych, przemawiają charakterystyczne dla wizygockiego piśmiennictwa rozwiązania metryczne oraz osobliwości języka utworu³⁸. Epigramatyk stosuje elizję końcówki mianownika rodzaju męskiego rzeczownika II deklinacji -us (w. 5: *Isidor[us] in*) oraz skraca długą nieakcentowaną samogłoskę po akcentowanej, poświadczając wyraz zapowiadający sławną średniowieczną formę *San Isidro* (w. 2: *Isidorique*; w. 5: jw.)³⁹. Ponadto zapisuje -ci zamiast -ti przed samogłoską w przymiotnikach (w. 3: *Tercia*; w. 13: *marcias*); monoftongizuje dyftong *ae* (w. 1: *hec*; w. 13-15: *era*; 14: *sancte memorie*; w. 15: *pie memorie*); posługuje się formą mianownika rodzaju męskiego liczby mnogiej wskazującego zaimka *hic* – *hii* (w. 6); używa przyimka *in* z akuzatiwem przy podaniu lokalizacji (w. 5: *in medium*); kładzie orzeczenie zależnego zdania pytajnego w trybie oznajmującym (w. 6: *quales fuerunt [...] inquire*)⁴⁰.

Prezentowane epitafium, mimo oczywistej konwencjonalności, stanowi cenne świadectwo postrzegania Izydora oraz jego rodzeństwa przez współczesnych. Tłumaczka ma nadzieję, że jego przybliżenie polskiemu czytelnikowi przyczyni się do lepszego poznania losów i dorobku wielkiego Sewilczyka.

2. Wydania tekstu

Migne J.P., *Epitaphium*, PL 81, 36; 82, 50.

Martín-Iglesias J.C., „Euphrosyne” 38 (2010) s. 154 (cum commentario et translatione).

³⁷ Muñoz García de Iturraspe, *Tradicón formular*, s. 132-139. Podaję za: Martín-Iglesias, *El Epitaphium*, s. 158, przyp. 41.

³⁸ Martín-Iglesias, *El Epitaphium*, s. 162.

³⁹ Martín-Iglesias, *El Epitaphium*, s. 158-160.

⁴⁰ Martín-Iglesias, *El Epitaphium*, s. 161.

3. Przekłady nowożytne

Francuskie

Fontaine J., *Epitaphium*, Turnhout 2001, 142; J. Elfassi, „Connaissance des Pères de l'Église” 2 (2016) s. 52.

Hiszpańskie

Martín-Iglesias J.C., *Epitaphium*, „Euphrosyne” 38 (2010) s. 155-156.

Bibliografia

Źródła

Sanctus Isidorus Episcopus Hispalensis, *De fide catholica ex Veteri et Novo Testamento contra Iudaeos*, PL 83, 449-538.

Isidorus Hispalensis, *De viris illustribus*, ed. C. Codoñer Merino, Salamanca 1964.

Isidorus Hispalensis, *Versus*, ed. J.M. Sánchez Martín, CCL 113A, Turnhout 2000, tł. T. Krynicka, Izydor z Sewilli, *Wiersze*, VoxP 50-51 (2007) s. 565-580.

San Leandro, *Libro de la educación de las vírgenes y del desprecio del mundo*, w: *Reglas monásticas de la España visigoda*, ed. J. Campos Ruiz – I. Roca Melia, Biblioteca de Autores Cristianos 2, Madrid 1971, s. 21-76, tł. I. Gano, *Reguła świętego Leandra*, PSP 26, Warszawa 1980, s. 271-300.

Opracowania

Andrés Sanz M.A., *Leandro de Sevilla*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 63-68.

Agustí y Casanovas J. – Voltes Bou P. – Vives J., *Manual de cronología española y universal*, Madrid 1952.

Barrett G., *God's Librarian: Isidore of Seville and His Literary Agenda*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 42-100.

Blaise A., *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Paris 1954.

- Castellanos S., *Isidore of Seville: Historical Contexts*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 21-41.
- Castillo Lozano J.A., *La concepción de la tiranía en los „Dos San Isidoro(s)”: El pensamiento escolástico frente a su saber contemporáneo*, w: *Categorías de poder en el reino visigodo de Toledo: los tiranos en las obras de Juan de Biclaro, Isidoro de Sevilla y Julián de Toledo = Antigüedad y Cristianismo. Monografías históricas sobre la antigüedad tardía 33-34*, red. J.A. Castillo Lozano, Murcia 2019, s. 57-80.
- Cebrián J.A., *Mis favoritos. Los personajes más apasionantes de la Historia*, Madrid 2006.
- Codoñer C., *Isidoro de Sevilla*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 139-156.
- Curtius E.R., *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tł. A. Borowski, Kraków 1998.
- Díaz y Díaz M.C., *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, w: *San Isidoro de Sevilla, Etimologías*, J. Oroz Reta – M.-A. Marcos Casquero, t. 1-2, Biblioteca de Autores Cristianos 433-434, Madrid 1982, s. 1-257.
- Díaz y Díaz M.C., *Isidoro en la Edad Media hispana*, w: *Isidoriana*, red. M.C. Díaz y Díaz, León 1961, s. 345-387.
- Elfassi J., *Isidore of Seville and the „Etymologies”*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 245-278.
- Fear A. – Wood J., *Introduction*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 3-20.
- Fontaine J., *Chrześcijańska literatura łacińska. Rys historyczny*, tł. J. Słomka, Tarnów 1997.
- Fontaine J., *Introduction*, w: *Isidore de Séville, Traité de la Nature*, ed. J. Fontaine, Bordeaux 1960, s. 1-162.
- Fontaine J., *Isidore de Séville. Genèse et originalité de la culture hispanique au temps de Wisigoths*, Turnhout 2001.
- Fontaine J., *La estela europea de Isidoro de Sevilla*, w: *San Isidoro Doctor Hispaniae. Catálogo*, red. J. González, Sevilla 2002, s. 141-151.
- Gaiffier de B., *Le culte de Saint Isidore de Séville. Esquisse d'un travail*, w: *Isidoriana*, red. M.C. Díaz y Díaz, León 1961, s. 271-283.
- González Salinero R., *Confronting the Other: Isidore of Seville on Pagans, Romans, Barbarians, Heretics, and Jews*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 358-392.

- Iranzo Abellán S., *Eugenio II de Toledo*, w: *La Hispania visigótica e mozárabe. Dos épocas en la literatura*, red. C. Codoñer, Salamanca 2010, s. 110-118.
- Krynicka T., *Świat roślin w XVII księdze „Etymologii” Izydora z Sewilli*, Lublin 2007.
- Lattimore R., *Themes in Greek and Latin Epitaphs*, Urbana 1962.
- Ledzińska A., *Gramatyka wobec sztuk wyzwolonych w pismach Izydora z Sewilli. „Origo et fundamentum liberalium litterarum”*, Kraków 2014.
- Madoz J., *San Isidoro de Sevilla. Semblanza de su personalidad literaria*, León 1960.
- Martín-Iglesias J.C., *El corpus hagiográfico latino en torno a la figura de Isidoro de Sevilla en la Hispania tardoantigua y medieval (ss. VII-XIII)*, „Veleia” 22 (2005) s. 187-228.
- Martín-Iglesias J.C., *El „Epitaphium Leandri, Isidori et Florentinae” (ICERV 272) o la compleja transmisión de un texto epigráfico*, „Euphrosyne” 38 (2010) s. 139-163.
- Martín-Iglesias J.C., *Isidoro de Sevilla († 636): obra y memoria*, „Sub vocibus”, w: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/73250/files/martin-iglesias_isidoro_de_sevilla.pdf (dostęp: 8.05.2020).
- Martín-Iglesias J.C., *La translation des reliques d’Isidore de Séville à la ville de Léon en 1063*, „Connaissance des Pères de l’Église” 2 (2016) s. 51-61.
- Martín-Iglesias J.C., *Notas ad Braulionis Renotationem*, CCL 113B, Turnhout 1998, s. 207-274.
- Muñoz-García de Iturrospe M.T., *Tradición formular y literaria de los epitafios latinos de la Hispania cristiana*, Vitoria 1995.
- Petrovskij F.A., *Latinskie èpigrafičeskie stihotvorenîa*, Moskva 1962.
- Riché P., *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI-VIII wiek)*, tł. M. Radożyc-ka-Paoletti, Warszawa 1995.
- Sánchez Salor E., *Jerarquías eclesiásticas y monacales en Hispania visigótica*, Salamanca 1976.
- Santiago Fernández, de J., *El hábito epigráfico en la Hispania visigoda*, w: *VIII Jornadas Científicas sobre Documentación de la Hispania Altomedieval (siglos VI-X)*, red. N. Ávila Seoane, Madrid 2009, s. 290-344.
- Santiago Fernández, de J., *Memoria de la vida y publicidad de la muerte en la Hispania tardorromana y visigoda. Las inscripciones funerarias*, w: *IX Jornadas Científicas*

- sobre Documentación: La muerte y sus testimonios escritos*, red. N. Ávila Seoane, Madrid 2011, s. 365-403.
- Soriano Velásquez I., *Epigrafía en la Hispania de época visigoda: nuevas perspectivas, revisiones críticas y estudios*, w: *Wisigothica. After M.C. Díaz y Díaz*, red. C. Coñeñer – P.F. Alberto, Firenze 2014, s. 307-328.
- Starowieyski M. – Szymusiak J.M., *Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 2018.
- Strzelczyk J., *Goci. Rzeczywistość i legenda*, Warszawa 1984.
- Ubric Rabaneda P., *Leander of Seville and His Influence on Isidore of Seville*, w: *A Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear – J. Woods, Leiden 2020, s. 101-132.
- Viñayo González A., *San Isidoro y León*, w: *San Isidoro Doctor Hispaniae. Catálogo*, red. J. González, Sevilla 2002, s. 129-139.
- Vives J., *Inscripciones cristianas de la España romana e visigoda*, Barcelona 1969.
- Voroncov S., *A Remark on the Problem of Originality of Isidore of Seville*, „Sub vocibus”, w: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-filologiczny/73697/files/vorontsov_o.pdf (dostęp: 7.05.2020).
- Wolanin H., *Gramatyka opisowa klasycznej łaciny w ujęciu strukturalnym*, Kraków 2012.

4. Przekład

Epitafion beati Leandri, Isidori et Florentine

1. *Crux hec alma gerit sanctorum corpora fratrum:*
2. *Leandri Isidorique, priorum ex ordine vatum.*
3. *Tercia Florentina soror, Deo vota perennis,*
4. *† eo † posita consors hic digna quiescit.*
5. *Isidorus in medium disiungit membra duorum.*
6. *Hii quales fuerunt, libris inquire, lector,*
7. *et cognosces eos bene cuncta fuisse locutos,*
8. *spe certos, fide plenos et super omnia castos.*
9. *Docmatibus sanctorum cerne crevisse fideles*

10. *ac reddi Domino quos impia iura tenebant.*
 11. *Utque viros credas sublimes vivere semper,*
 12. *aspiciens sursum pictos contende videre.*
 13. *Obiit felicis memorie Leander episcopus, die II idus marcias,*
era DCXL.
 14. *Obiit sancte memorie Isidorus episcopus, die II nonas apriles,*
era DCLXXIII.
 15. *Obiit pie memorie Florentina, Deo vota, V kalendas septembres,*
era DCLXXI.

Epitafium świętych Leandra, Izydora i Florentyny

1. Krzyż ten czcigodny strzeże ciał świętego rodzeństwa⁴¹,
2. Leander oraz Izydor, w gronie biskupów⁴² pierwsi⁴³.
3. Jako trzecia ich siostra, Florentyna dziewica⁴⁴,

⁴¹ Początek epitafium obfituje w wielozgłoskowe, splecione aliteracje, które, powtarzając się także w kolejnych wersach, zapewniają analizowanemu segmentowi (w. 1-5) dźwięczność i spójność oraz sprawiają, że wciąż rozbrzmiewa w nim otwierający utwór rzeczownik *crux*, a także kluczowy w epitafium wyraz *corpora*. Por. -cr/-gr, -dr/-tr, -pr:: *crux, gerit, sanctorum corpora, fratrum, Leandri, Isidorique, priorum, ordine*; -er/-or: *Isidori, priorum, ordine, tertia Florentina soror, perennis, consors*.

⁴² Anonimowy autor sięga po rzeczownik *vates*, którym na określenie biskupa posługiwano się niezwykle rzadko (E. Sánchez Salor, *Jerarquías eclesiásticas y monacales en Hispania visigótica*, Salamanca 1976, s. 17-111; A. Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Paris 1954, s.v.), a którego Sewilczyk użył, prezentując pisarski dorobek brata w swoich *Wierszach* (por. *Versus XIV*): „Non satis antiquis doctoribus impar haberis/Leander vates hoc tua dicta docent”.

⁴³ Umieszczone w mocnej pozycji na początku heksametru imiona zespala elizja, niejako uwydatniając łączącą braci zażyłość. Na uwagę zasługuje też przydawka *priorum*, która charakteryzuje zmarłych jako najlepszych wśród biskupów, lecz po uwzględnieniu jej formy gramatycznej (genetiwus, liczba mnoga, rodzaj męski) może być przyporządkowana również do rzeczownika *vatum*, dzięki czemu autor, jak się wydaje, wzmacnia pochwalną wymowę charakterystyki rodzeństwa jako najlepszych wśród najlepszych pasterzy Kościoła.

⁴⁴ O tym, kim za życia byli zmarli, anonim pisze, posługując się podobnie brzmiącymi wyrazami *priorum ex ordine vatum* (w. 2) oraz *Deo vota perennis* (w. 3; por. Sánchez Salor, *Jerarquías*, s. 245), uwypuklając także na poziomie dźwiękowym więź łączącą wszystkich trzech z Bogiem i stanowiącą o ich duchowej bliskości.

4. [przy nich...]⁴⁵ tutaj złożona, godna ich towarzyszka⁴⁶.
5. W środku spoczywa Izydor, ciała bliskich rozdziela⁴⁷.
6. Prawdy o tym, kim byli, szukaj wnikliwie w książkach⁴⁸,
7. mężów zobaczysz wymownych, w swej nadziei niezłomnych,
8. pełnych prawej wiary, wolnych od wszelkiej skazy⁴⁹.
9. Wiedz, że dzięki ich naukom wzrosła rzesza wierzących
10. i powrócili do Pana prawem bezbożnym spętani⁵⁰.

⁴⁵ Lakunę w w. 4 odtwarzam zgodnie z sugestią wydawcy. Por. Martín-Iglesias, *El Epitaphium*, s. 155, przyp. 37.

⁴⁶ Epigramatyk po raz kolejny zdradza znajomość pism Izydora. Nazywa Florentynę *consors* – za Izydorem wyrażającym radość z tego, że jest ona jego krewną (dosłownie: „współsiostrą krwi”), oraz pragnienie, by stała się współdziedziczką duchowych dóbr, które zdobył dzięki studiom i działalności pisarskiej (por. *De fide catholica contra Iudaeos*, Epistola dedicatoria).

⁴⁷ Zasługują na uwagę aliteracje (-me: *medium*, *membra*; -diu: *medium*, *disiungit*), a także gramatyczne rymy: *sanctorum*, *fratrum*, *priorum*, *vatum*, *duorum*. Dzięki podobnemu brzmieniu zakończeń autor napisu wyróżnia całość poświęconą Florentynie (*perennis*, *quiescit*, w. 3-4) na tle pozostałych wersów dotyczących wszystkich pochowanych (*fratrum*, *vatum*, w. 1-2, *duorum*, w. 5).

⁴⁸ W w. 6-9 autor posługuje się tradycyjnym w antycznym epitafium zwrotem do drugiej osoby. Por. R. Lattimore, *Themes*, s. 230-231; F.A. Petrovskij, *Latinskie èpigrafičeskie stihotvorenjá*, Moskwa 1962, s. 9. Używa form wokatiwu (*lector*), trybu rozkazującego (*inquire*, w niektórych rękopisach *inquirito* oraz *cerne*), a także oznajmującego czasu przyszłego (*cognosces*), który może służyć wyrażeniu imperatywnej modalności intencjonalnej. Por. H. Wolanin, *Gramatyka opisowa klasycznej łaciny w ujęciu strukturalnym*, Kraków 2012, s. 436.

⁴⁹ W analizowanym segmencie tekstu spotykamy liczne aliteracje (np. -le, -li: *quales*, *libris*, *lector*, *plenos*, *fideles*; -e/-o-: *lector*, *et cognosces eos*, *bene locutos*, *spe certos*, *fide plenos*; -i: *impia iura* oraz -id: *fide*, *fideles*) oraz homoioteleutony, których nagromadzenie prowadzi do powstania biegnących rymów, dodatkowo zespalających tekst: *quales*, *cognosces eos*, *locutos*, *certos*, *plenos*, *castos*, *fideles*, *quos*.

⁵⁰ Izydor pisał o bracie (por. *De viris illustribus* 28): „fide eius atque industria populi gentis Gothorum ab ariana insania ad fidem catholicam reverterentur”. Również epigramatyk nawiązuje do aktywności Leandra, która zaowocowała przejściem Wizygotów z arianizmu na katolicyzm. Por. P. Ubric Rabaneda, *Leander*, s. 113-117. Ponadto, jak się wydaje, czyni aluzję do stanowiska Izydora, który nie pochwalał przemocy stosowanej przez władców dla nawracania na chrześcijaństwo zamieszkujących Hiszpanię Żydów. Por. Fontaine, *Isidore*, s. 104-105, 191-192; J.A. Castillo Lozano, *La concepción de la tiranía en los „Dos San Isidoro(s)”: El pensamiento escolástico frente a su saber contemporáneo*, w: J.A. Castillo Lozano, *Categorías de poder en el reino visigodo de Toledo: los tiranos en las obras de Juan de Biclario, Isidoro de Sevilla y Julián de Toledo*, Murcia

11. Jeśli chcesz się przekonać, że Boży mężowie żyją,
12. wznies swe oczy i spojrzysz: patrzą na ciebie z obrazu⁵¹.
13. Szczęsnej pamięci Leander, biskup, odszedł w przededniu id marcowych roku 640 hiszpańskiej ery⁵².
14. Świętej pamięci Izydor, biskup, odszedł w przededniu kwietniowych non roku 674 hiszpańskiej ery⁵³.
15. Błogosławionej pamięci Florentyna, dziewica Bogu poświęcona, odeszła w piątym dniu przed kalendami wrześniowymi, roku 671 hiszpańskiej ery⁵⁴.

Z języka łacińskiego przełożyła,
opracowała i wstępem opatrzyła
Tatiana Krynicka⁵⁵

2019, s. 76; R. González Salinero, *Confronting the Other: Isidore of Seville on Pagans, Romans, Barbarians, Heretics, and Jews*, w: *Companion to Isidore of Seville*, red. A. Fear, J. Woods, Leiden 2020, s. 376-386.

⁵¹ Jak wiadomo, obraz służy nie tylko przyciągnięciu uwagi odbiorcy, lecz także wzmocnieniu przesłania tekstu, któremu towarzyszy, w tym wypadku słowom o nieśmiertelności świętych braci. Myśl ta zostaje uwypuklona również przez aliterację zachodzącą między *viros, vivere, videre*, sprawiającą, że odbiorca kojarzy powyższe wyrazy, a dzięki temu nie tylko odczytuje rzeczywiście wkomponowaną w tekst składnię ACI *credas viros vivere*, lecz ponadto bezwiednie łączy w ACI *credas viros videre*, zwłaszcza że wyrazy te dodatkowo zespala głoska -d, powtarzająca się w verbum regens, bezokoliczniku oraz rządzącym nim czasowniku *contende*. Z kolei zakończenia -re wiążą bezokoliczniki z *semper*, podkreślając niejako wieczność życia świętych (*vivere*) w górnym świecie (por. *semper - sursum*) oraz wieczność obcowania świętych (*videre*).

⁵² Data śmierci Leandra: 14 III 602.

⁵³ Data śmierci Izydora: 4 IV 636.

⁵⁴ Data śmierci Florentyny: 28 VIII 633.

⁵⁵ Dr hab. Tatiana Krynicka, profesor w Zakładzie Filologii Klasycznej Instytutu Studiów Klasycznych i Sławistyki Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego; e-mail: tatiana.krynicka@ug.edu.pl; ORCID: 0000-0002-0538-4205.